

УДК 81.272

Мовна толерантність як основа формування комунікативної компетенції в умовах професійного спілкування

Вергазова Л. Г.

*ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Донецьк, Україна*

Практика мовної діяльності сьогодишнього професіонала свідчить, що його комунікативна компетенція не завжди може бути надійним критерієм мовної толерантності, відсутність якої спостерігається при усвідомленому або неусвідомленому ігноруванні форм звертання, під час невмілого «перекладу» чи маніпулювання вживанням великої-малої літери у власних назвах. Автор доводить, що в процесі мовної підготовки майбутніх спеціалістів основою комунікативної компетенції має стати формування толерантного ставлення до мови, якою ведеться професійне спілкування.

Ключові слова: мовна толерантність, комунікативна компетенція, професійне спілкування.

Постановка проблеми. Проблеми підвищення якості професійного спілкування сьогодні перебувають на вістрі наукових дискусій. Це пов'язано з низкою невирішених питань гуманітаризації вітчизняної освіти, проголошеної ще в перші роки незалежності України. Дослідження процесів формування цілісної картини світу особистості, її морально-духовної культури, спрямованої на усвідомлення пріоритетності загальнолюдських цінностей і гармонізацію стосунків у суспільстві, на тлі економічних та соціальних потрясінь змушені були поступитися масовій технократизації, прагматичні підходи якої до діяльності людини сьогодні майже звели нанівець роль гуманітарної складової в розбудові й модернізації нашої країни. Ось чому в сучасному вітчизняному просторі всі питання людинознавчого напрямку (в тому числі й мовні проблеми) вирішуються зараз через призму надмірної політизації або абсолютної другорядності.

Проте світовий досвід доводить, що вирішальним чинником розвитку сучасного інформаційного суспільства залишається його гуманітарна вісь, тому слід, всупереч пануючій філософії прагматизму, у підготовці майбутніх фахівців підвищувати якість передусім гуманітарних знань і на цьому підґрунті опікуватися формуванням у них комунікативної компетенції, яка б відповідала, з одного боку, реальній ситуації білінгвізму або навіть полілінгвізму в Україні, а з іншого, зростаючим потребам мультикультурного глобального простору. Це означає, що важливим чинником професійної підготовки вітчизняних економістів і менеджерів, інженерів і педагогів, технологів і юристів сьогодні виступає не стільки комунікативна компетенція, скільки усвідомлене спілкування в межах культурно-національної моральності на основі мовної толерантності та становить актуальну проблему для подальшого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. У більшості публікацій і в практиці професійного спілкування комунікативна компетенція розуміється як складне і системне утворення (Л. Бахман, Ф.С. Бацевич, Г.Ю. Богданович, М.М. Вятунєв, Н.І. Гез, Р. Кліффорд,

В.О. Коккота, А. Палмер, В.М. Топалова, М. Халідей та ін.). Серед складових комунікативної компетенції вчені виділяють мовну, дискурсивну, соціолінгвістичну, ілюкутивну, стратегічну і соціокультурну компетенцію. На думку інших науковців, окрім мовної і культурної, комунікативна компетенція включає прагматичну, предметну і соціокультурну компетенції [1, с. 100]. Незважаючи на поліаспектність тлумачення дослідниками цієї категорії, а скоріше, саме через це, у практичному вимірі мовної підготовки майбутніх спеціалістів будь-якого фаху немає свідомого виокремлення проблеми мовної толерантності, а відтак, і розуміння того, що основою комунікативної компетенції повинно стати формування толерантного ставлення до мови, якою ведеться професійне спілкування.

Мета статті: виявити характер і роль мовної толерантності при професійному спілкуванні як основної складової комунікативної компетентності.

Виклад матеріалу. Питанням мовної толерантності присвячено багато праць соціолінгвістів, журналістів і політиків, які представляють різні наукові тенденції в розумінні толерантного дискурсу й аналізують різні параметри цієї категорії. Так, наприклад, Т. Розова і В. Барков вважають мовну толерантність «одним з вирішальних чинників стабільності суспільства в усіх її вимірах – соціально-економічному, політичному, культурологічному, демографічному, міжконфесійному тощо» [4, с. 36]. З-посеред дослідницьких матеріалів виокремлюються праці, присвячені мовній толерантності в журналістському тексті (С. Антонова, С. Богдан, Л. Єніка, О. Кривицька, Н. Муравйова, Т. Новикова, Е. Чепкіна та ін.). Узагальнюючи журналістскознавчий досвід у контексті зазначеної проблеми (див. роботи А. Асмолова, Л. Буджурової, Т. Вакулової, Й. Дзялошинського, В. Малькової, В. Кондратської, Г. Лазутіної, І. Лисакової, Т. Новикової, Е. Прохорова, О. Сухомлин та ін.), можна побачити все більше усвідомлення науковцями того факту, що журналістська толерантність є невід'ємною, сутнісною характеристикою медіатексту. На думку О.Ю. Сухомлин, мовна толерантність, будучи включеною до цієї системи більш широкого поняття, «все ж має свої параметри та особливості, оскільки передбачає сукупність внутрішніх поведінкових настанов професійного комунікатора, які передбачають функціонування в його професійному мовленні, професійних текстах толерантних або інтолерантних елементів» [6, с.43]. Дослідниця пише: «Мовна толерантність виступає однією з найважливіших складових культури суспільства в цілому, адже в її основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства, а саме: культура полеміки, культура діалогу, повага до іншої/інакшої позиції, відмова від агресії і ворожості» [6, с. 43].

У руслі комунікативної лінгвістики запропоновано тлумачення іншого терміна – «комунікативна толерантність». Й.А. Стернін пояснює її як толерантність, що проявляється, виявляється в спілкуванні, об'єктивується спілкуванням. «Комунікативний аспект толерантності, – пише вчений, – є її найважливішим аспектом як з погляду об'єктивізації, так і з погляду потенціалу комунікативної толерантності в плані формування толерантності як когнітивної категорії, яка є складовою когнітивної свідомості нації [5, с. 131].

С. Шабат-Савка розглянула специфіку толерантного спілкування як одного зі способів вираження комунікативних інтенцій мовця і торкнулася проблематики комунікативної толерантності, що виявляється на рівні взаємин між мовцями у процесі мовленнєвої діяльності. Бути толерантним, на думку дослідниці, означає провадити емоційно виважену інтеракцію, терпимо та делікатно ставитися до іншої особистості, стримувати почуття неприйнятності її поглядів, ідей, стилю життя [8].

Отже, щоб уміти вести толерантний діалог, у мовця має бути концептуально закріплена поведінкова лінія терпимого ставлення до іншої людини, яка включала б широкий діапазон мовленнєвих намірів і мовних моделей. У процесі мовної підготовки

майбутніх спеціалістів такий напрямок діяльності ще потребує свого осмислення й розвитку. Аналіз способів втілення комунікативних потреб та їхніх реалізацій на всіх рівнях мови, що сприяють процесу толерантного професійного спілкування, має поєднатися з пошуком ефективних шляхів виховання мовної толерантності у нашої молоді.

Практика мовної діяльності сьогоденного професіонала у сфері виробничого й політичного менеджменту свідчить, що його комунікативно-мовна компетентність не завжди може бути надійним критерієм мовної толерантності (і, відповідно, якісно результативного управління і гуманітарної діяльності). Чи можна, наприклад, звинуватити І. Фаріон в мовній некомпетентності у розвідках з культури мови, яка пише: «1933 року пройшов російський більшовицький варвар – і зруйнував стіни мовного дому... Новий час постколоніальної України подарував мені потребу пізнати правду... Правда найперше у тому, що мовні факти ставали Долями людей, Долею країни, Долею лінгвістів-творців правопису 1929 року. Їхня Доля через правдиві мовні факти стала їхню Недолею: їх репресували і розстріляли, а українську мову не інакше як згвалтували російським «язьком» – і народилась радянська укромва із такими російськими родимими плямами, як *хелоуін* замість *геловін*, *Хемінгуей* замість *Гемінгвей*, *Мефодій* замість *Методій*, *ефір* замість *етер*, *матеріальний* замість *матеріальний*, *Юліан* замість *Юліян*, *Іуда* замість *Юда*, *аудиторія* замість *авдиторія*, *Фауст* замість *Фавст*, *нема солі* замість *нема соли*, *не знати імені* замість *не знати імени*, *жити у Торонто* замість *жити у Торонті*, *ходити в кіно* замість *до кіна*, *пів'яблука* замість *пів яблука*, *Едип* замість *Едип*, *Уальд* замість *Вайлд* тощо... Це моя і більшості з нас дистанційованість від терористичного сталінсько-комуністичного режиму, що через орадянщену мову творив і далі творить окреме плем'я, відчужене від себе, – *homo sovietikus*» [7, с. 6]. Очевидна істина, що вміння здійснювати свою професійну діяльність означає для справжнього вченого, журналіста чи політика писати/говорити на гостру тему, утримуючись від ярликів, безпідставних узагальнень, образливих висловлень та звинувачень, на жаль, тут не спрацювала.

З погляду боротьби за культуру української мови більш виваженими, зрозумілими й корисними виглядають публікації О. Пономаріва, який, наприклад, пише: «... Матеріали наших засобів масової інформації засмічені надмірною кількістю невмотивованих чужих слів, ненормативними наголосами: *вип'адок*, *залоз'а*, *парал'іч*, *серед'ина*, *К'оваль* (прізвище) замість правильних *в'ипадок*, *з'алоза*, *пар'аліч*, *сер'єдина*, *Ков'аль*; перекручуваними з погляду української фонетики й вимови витворами: *міш*, *зраски*, *калектар*, *апинився*, *чір'івна дівчина*, *Леоніт*, *касковий* замість нормальних *між* (прийменник), *зразки*, *колектор*, *опинився*, *чарівн'а дівчина*, *Леонід*, *казковий*; незграбними морфолого-синтаксичними побудовами: *поступають* (замість *надходять*) пропозиції, *п'ятидесяти*, *восьмидесяти* замість *п'ятдесяти*, *вісімдесяти*, *командувач миротворчими силами* (правильно – *командувач миротворчих сил*), *бігство* (треба *втеча*) *від воєн* та ін.» [3, с. 10].

Мовностилістичні поради вченого – яскравий приклад одного із підходів до розгляду мовної толерантності, який передбачає екстраполяцію поняття і явища в площину норм літературної мови. За такого підходу пильної уваги потребує аналіз власне мовних засобів, а значить, і відповідальність професійного комунікатора за відповідність його текстів до основних законів культури мови. Проте існуюча тенденція до послаблення норм літературної мови робить створення загального толерантного мовного контексту процесом тривалим, складним і суперечливим.

Під мовною толерантністю ми розуміємо погляд на сучасну мову як засіб спільності, що реалізується в природно-органічному неконфліктному спілкуванні, а також в історично усвідомленому й адекватному вживанні національно-культурних формул мовного етикету.

Про загальномовні засади такої толерантності йдеться в роботах В.І. Мозгового, коли автор аналізує, наприклад, сучасні моделі формування менеджменту: «Спроба поставити природномовну модель менеджменту з ніг на голову (не «формування думки» – «суспільний діалог» – «наказ або закон» – «усвідомлена дія», а навпаки: «непродуманий закон» – «майдан» («конфліктний антилог») – «неусвідомлене виконання» – «відміна закону») поступово руйнує структуру суспільного порядку аж до соціального вибуху. Низка прийнятих у неприродний антимоновний спосіб і врешті-решт відмінених законів, постанов і наказів (про новий механізм оподаткування підприємництва, про відміну пільг, про пенсійну реформу, про відміну так званого літнього чи зимового часу тощо) запрограмували соціальні вибухи і змусили керівництво відхилитися від проведення реформ за первинно заявленим планом. Сьогоднішній менеджмент в українському виконанні за своєю суттю перетворився на невміле і недоречне дублювання моделі нещодавнього класового менеджменту («вождь – партія – клас»), що є нонсенсом в умовах ринкової економіки й кардинально інших соціально-політичних та економічних умов існування держави у глобалізованому світі» [2, с. 173].

У межах конкретних мовних моделей відсутність толерантності спостерігаємо, наприклад, при усвідомленому або неусвідомленому ігноруванні форм звертання (*Микола Петрович, Тетяна, студент* – правильно: *Микола Петровичу, Тетяно, студенте*); під час передачі власних назв (*Владімір Путін і Володимир Путін* – правильно: *Владимир, Михайло Саакашвілі* – правильно: *Михайл Саакашвілі, Горлівка* – правильно: *Горловка, Миколаїв* – правильно: *Николаїв, Мукачєво* – правильно: *Мукачєве* та ін.). Особливої уваги з погляду толерантності потребує збереження історичної пам'яті при вживанні великої літери і перекладі історично значимих подій або явищ.

В опосередкований спосіб відбувається завуальоване очорнення історичних фактів шляхом невмілого (або навмисно невмілого) «перекладу» чи маніпулювання вживанням великої-малої літери у власних назвах: *Советская Украина* – *Радянська Україна* – *Советська Україна* – *советська Україна*; *Советская Армия* – *Радянська Армія* – *Советська Армія* – *советська армія*; *Великая Отечественная война* – *Велика Вітчизняна війна* – *Велика Отечественна війна* – *отєчєственна війна*; *пл. Победы* – *пл. Перемоги* – *пл. Победи*; *орден Красной Звезды* – *орден Червоної Зірки* – *орден Красної Звєзди*). На жаль, цьому сприяє недосконала методика «правопису», «перекладу» і вживання великої літери у власних назвах, сформульована в академічному виданні «Українського правопису».

По-справжньому толерантне пояснення цих мовних проблем знаходимо в ономастичних працях В.І. Мозгового, де стверджується, що великою літерою фіксуються власні назви, які втратили лексичне значення і набули адресно-інформативної функції, а переклад – не є перекладом у звичайному розумінні цього слова. Він фіксує всесвітню або регіональну значимість національних реалій, які мають бути зрозумілими для представників різних мовних культур. З цього погляду власними назвами, які фіксуються іншими мовами в національних фонетико-графічних формах, треба пишатися, вивчати їхню об'єктивну природу в курсі національної історії і фіксувати адресну належність до спільнорадянської або української культур вживанням великої літери з відповідним перекладом (*Советская Украина* – *Радянська Україна*; *Советская Армия* – *Радянська Армія*; (але: *ул. Советская* – *вул. Советська*, що втратила інформацію про свою належність до Радянської влади) *Красная Армия* – *Червона Армія* (але: *Красноармійськ* – місто, що не має відношення до Червоної Армії); *Великая Отечественная война* – *Велика Вітчизняна війна*; *пл. Победы* – *пл. Перемоги*; *орден Красной Звезды* – *орден Червоної Зірки*), а вживання *советська Україна*, *советська армія*; *отєчєственна війна*, *пл. Победи*, *орден Красної Звєзди* вважати не тільки по-

милковими, а й небезпечними, що принижують національно-історичну гідність народу, який вистраждав право на власну історію.

Виявлення і пояснення причин появи подібних численних прикладів мовного недбальства є запорукою поступового освоєння й розуміння всією освітньою спільнотою необхідності толерантного поведіння в усіх мовних питаннях.

Висновки. Таким чином, аналіз проблеми мовної толерантності як основи комунікативної компетенції показав, що її вирішення не вичерпується тільки мовною складовою професійного спілкування. Межі цієї категорії, що перебуває на перетині напрямів сучасного гуманітарного знання, сягають національного і загальноцивілізаційного простору, осмислення якого дає можливість побудувати в нашому суспільстві той самий толерантний мовний контекст. Постановка проблеми має спонукати дослідників на подальшу розробку конкретних векторів толерантності засобами компетентнісно орієнтованого мовного навчання.

Список літератури

1. Бацевич Ф.С., Богданович Г.Ю. Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич, Г.Ю. Богданович. – Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 284 с.
2. Мозговой В.И. Историко-философские предпосылки формирования современной модели управления в Украине / В.И. Мозговой // Научные труды ДонНТУ. – Серия: Экономическая. Выпуск 41. – Донецк: Донецкий национальный технический ун-т, 2012. – С.167–174.
3. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради. 3-тє вид., стереотип. : [навч. посібник] / О. Пономарів – К. : Либідь, 2008. – 240 с.
4. Розова Т., Барков В. Мовна толерантність півдня України / Т.Розова, В.Барков // Політичний менеджмент. – 2003. – №3. – С. 36–42.
5. Стернин И.А. Проблемы формирования категории толерантности в русском коммуникативном сознании / И.А. Стернин // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации. Коллектив. моногр. / [Центр Вудро Вильсона. Ин-т им. Кеннана]; Отв. ред. Н. А. Купина, О. А. Михайлова – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2004. – С. 130–149.
6. Сухомлин О.Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті : параметри категорії [Електронний ресурс] / О.Ю. Сухомлин // Українське журналістикознавство : науковий журнал / голова редкол., голов. ред. В.В. Різун ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – С.42–48. – Режим доступу : www.youm.univ.kiev.ua.
7. Фаріон Ірина. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір / Ірина Фаріон – Львів: Свічадо, 2009. – 120 с.
8. Шабат-Савка С. Толерантність спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій [Текст] / С. Шабат-Савка // Мандрівець. – 2010. – № 6. – С. 59–63.

Вергазова Л. Г. Языковая толерантность как основа формирования коммуникативной компетентности в условиях профессионального общения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.454-459

Практика профессионального общения показывает, что коммуникативная компетентность не всегда может быть надежным критерием языковой толерантности, отсутствие которой наблюдается при сознательном или несознательном

игнорировании форм обращения, неумелом переводе или манипулировании использования большой-маленькой буквы в собственных именах. Автор доказывает, что в процессе языковой подготовки будущих специалистов основой коммуникативной компетенции должно стать формирование толерантного отношения к языку, на котором ведется профессиональное общение.

Ключевые слова: языковая толерантность, коммуникативная компетентность, профессиональное общение.

Vergazova Larysa **Language tolerance as basis of formation of communicative competence in professional communication** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*. – Series: *Philology. Social communications*. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.454-459

Communicative competence is an important factor in professional training. Language practice of today's professional in the sphere of industrial and political management stands, that its communicative language competence may not always be a reliable criterion for linguistic tolerance. Within the specific language models the lack of tolerance is observed, for example, when the form of reference is disregarded, both conscious and unconscious. (Vladimir Putin and Volodymyr Putin, Mikhailo Saakashvili, Gorlivka, Mykolaiv, Mukachevo - right: Vladimir, Mikhail Saakashvili, Gorlovka, Nikolayev, Mukacheve etc). In an indirect way it is a denigration of historical facts by inept "translation" or manipulating the use of large-small letters in their proper names: Soviet Ukraine - Soviet Ukraine - The Soviet Ukraine - Soviet Ukraine, Soviet Army - Soviet Army - The Soviet Army - Soviet army and others.

The author proves that the process of communicative competence training for future specialists should be based on tolerant attitude towards the language of professional communication. Tolerant attitude to the other person should be conceptually fixed in speaker's mind and behavior. It includes a wide range of speech intentions. All the language means contribute to the tolerant professional communication. Analysis of the ways of implementation of communicational needs and their realization has to be united with the search of effective ways to bring linguistic tolerance up.

Keywords: language tolerance, communicative competence, professional communication.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.